

о. Юрій МИЦИК (Київ)

ЛИСТИ АНДРІЯ ЧАЙКОВСЬКОГО ДО ІВАНА ОГІЄНКА (1925–1927)

Митрополит Іларіон (в миру – проф. Іван Огієнко) (1882–1972) – видатний український церковний, культурний та суспільно-політичний діяч, міністр освіти та віросповідань УНР, залишив по собі значну творчу спадщину, в т. ч. й епістолярну. Особистий архів митрополита зазнав, на жаль, тяжких втрат. Цей архів та бібліотека двічі нищилися: перший раз після еміграції з Наддніпрянської України до Польщі у 1920 р., а другий раз після втечі із палаючого Холмадо Швейцарії у 1944 р. Сюди митрополит Іларіон прибув із скромним багажем, маючи при собі тільки найнеобхідніші документи, нечисленні довідки, посвідчення та фотографії. Серед них вирізняється й ціла пачка листів (майже 70), адресованих митрополитові відомим українським письменником Андрієм Чайковським. Доля вже третього архіву митрополита була щасливішою, оскільки він зберігається в Архіві Консисторії Української Православної Церкви в Канаді. Тут нам вдалося попрацювати восени 1999 р. і восени 2004 р. під час наукового стажування в Канаді завдяки стипендії ім. Івана Коляски. Тоді ж нами була опрацьована, а пізніше й видана значна частина кореспонденції митрополита¹. Але поза цим виданням лишилися згадані листи Чайковського, які складають окремий комплекс і які планується повністю видрукувати у т. 4 літературної спадщини письменника.

А. Чайковський та І. Огієнко заочно були знайомі щонайменше з 1919 р., коли останній започаткував Український державний університет у Кам'янці-Подільському і став його ректором. Серед викладачів цього вищого навчального закладу був і старший син Андрія Чайковського – Микола (1886–1970), математик, випускник Празького та Віденського університетів. Через нього письменник познайомився з І. Огієнком, про що майбутній митрополит написав у своїх спогадах. Це сталося у 1923 р. Тоді до Винників, що під Львовом, до І. Огієнка прибули батько й син Чайковські, і Микола познайомив батька із своїм ректором. З цього моменту бере початок глибока й міцна дружба обох видатних синів українського народу, яку перервала тільки смерть Андрія Чайковського. За словами самого Огієнка, старий письменник став «найближчим моїм приятелем, найвірнішим дорадником, найціннішим заступником». Це була щира правда, оскільки своїми порадами А. Чайковський – юрист за фахом – не раз виручав

¹ Листування митрополита Іларіона (Огієнка). – К., 2006.

професора з біди. Обидва друга регулярно бачилися. Найчастіше це відбувалося під час приїзду Чайковського у своїх справах до Львова або ж коли сім'я Огієнка (сам професор, його дружина Домініка, сини Юрій та Анатолій, дочка Леся) приїжджала на літній відпочинок до Косова та його околиць (Москалівка), бувала в гостях у будинку галицького письменника. Коли ж І. Огієнко переїхав до Варшави, щоб обійняти посаду професора богословського відділу Варшавського університету, такі контакти стали набагато рідшими.

Зате не припинялося листування. А. Чайковський любив і вмів писати листи. Як згадував І. Огієнко, “за останні свої 12 літ життя Андрій Чайковський писав мені дуже часто, по декілька разів на місяць, щотижня”. Якщо це дійсно так, то тоді б мало бути написано понад 500 листів (!) А. Чайковського до І. Огієнка. На жаль, цей комплекс кореспонденції зберігся далеко не повністю (він взагалі вважався втраченим, бо сам митрополит Іларіон нерідко підкреслював, що весь його архів та бібліотека згоріли в Холмі). Доля оригіналів листів І. Огієнка до А. Чайковського досі не прояснена, копії з них теж не збереглися. Як згадував І. Огієнко, ще до війни він спалив чимало листів А. Чайковського через небезпеку обшуку з боку польської поліції. У вогонь тоді пішли в першу чергу листи з різкою критикою політики польського уряду в українському питанні, зокрема сумнозвісних “пацифікацій”.

Значення листів А. Чайковського митрополит Іларіон прекрасно розумів і в повоєнний час хотів їх видати, що правда у скороченні (в оригіналах його рукою відзначені олівцем ті абзаци, які він хотів опублікувати). Було навіть написано вступну статтю, зроблено зауваги щодо тематики листів Андрія Чайковського і опубліковано у скороченні, часто дуже значному, 27 листів на сторінках журналу “Віра і культура” за 1952 (ч. 10–11, 12), 1953 (ч. 4–5) і 1955 рр. (ч. 5) (пізніше 7 листів були передруковані у виданні: *Чайковський А. Спогади. Листи. Дослідження*. – Львів, 2002. – Т. 2. – № 242, 243, 246, 247, 248, 249, 250). Однак у цих видрукованих листах були пропущені деякі гострі політичні моменти, а також згадки про релігійні, фінансові й особисті справи. На жаль, по смерті митрополита Іларіона його архів зазнав нових втрат. Про це свідчить хоча б той факт, що лист Чайковського від 25 квітня 1934 р., видрукований Огієнком, нині відсутній у фонді митрополита Іларіона в архіві Консисторії УПЦ в Канаді.

Звичайно, всі 70 листів охоплюють достатньо багато місця (понад 5 друкованих аркушів), тому нижче подаються тексти тільки 18 листів, написаних А. Чайковським у 1925–1927 рр. (перші 11 листів А. Чайковського, написаних ним до 1925 р., вже подані нами до друку до збірника Науково-дослідного інституту документознавства). Всі листи були написані в Коломиї. У них ідеться переважно про політичні, церковні та літературні справи. Якщо говорити про літературні, то листи проливають світло на процес написання й поширення головних творів А. Чайковського як-от: “Сагайдачний”, “Олексій Корнієнко”, “За сестрою”, “На уходах”, “Панич” та ін., діяльність А. Чайковського як сценариста (спроба екранізувати в Німеччині “Козацьку помсту”), також і на роль І. Огієнка як консультанта з історії та побуту козацької України. Чайковський ніколи не бував у Східній Україні, і тому йому набагато

складніше було відтворити її історико-культурний ландшафт, ніж рідної Галичини. У свою чергу письменник, будучи фаховим юристом, допомагав І. Огієнкові доброю порадою у справах, що доходили до суду. Листи проливають також світло і на досить складні стосунки письменника з львівською “Просвітою” (лист № 23 взагалі був адресований “Просвіті”, а копія з нього прислана письменником І. Огієнку), з рядом галицьких літераторів і критиків, які упереджено ставилися до творчості Чайковського, недооцінювали його потужного впливу на українського читача.

А. Чайковський, як і І. Огієнко, був послідовним борцем за самостійну Українську державу, його листи сповнені вболівань над долею українського народу, позбавленого власної держави. Чайковський дошукується причин бездержавності українського народу, бачить причини не тільки зовнішні, а й внутрішні, насамперед у позиції УГКЦ і західноукраїнської інтелігенції. Так, письменник прагнув, щоб Церква Христова в Україні мала виразне українське обличчя, щоб у стінах храмів Божих лунала українська мова. Вища ієрархія УГКЦ, особливо станіславський єпископ Григорій Хомишин, не розуміли пекучої потреби реформування мовної політики Церкви, що викликало розчарування письменника. Це й стало головною причиною його конфлікту з єпископом і зростання симпатій письменника до Православної Церкви, що сталося не без впливу з боку професора І. Огієнка – майбутнього православного митрополита. Чайковський цікавився і євангелістами, але у даному випадку його приваблювало лише правильне вирішення ними мовного питання. Судження А. Чайковського є щирими і пронизаними патріотичною ідеологією, але часом надто прямолінійними і не завжди аргументованими. Так, під враженням праці “З історії релігійної думки на Україні” М. С. Грушевського котрий досить тенденційно змалював св. Петра Могилу (1596–1647) і його спадкоємця на київській митрополичій кафедрі Сильвестра Косова (помер у 1657 р.), Чайковський повторив деякі несправедливі закиди щодо діяльності обох митрополитів і заявив про необхідність відповідно переробити свою історичну повість “Олексій Корнієнко”.

Листи містять чимало й іншої інформації, важливої для кращого розуміння біографій та світогляду обох видатних синів України. Мовні та правописні особливості листів, за деякими винятками, збережено (Осучаснено пунктуацію (Чайковський нерідко ігнорував розділові знаки), проставлено лапки в назвах художніх творів, газет та ін., за правилами сучасної орфографії пишуться частки “ся” (“прибратися”, а не “прибрати ся”), – то (себто, а не “себто”), “б” (“коли б”, а не “колиб”), апостроф; слово “статя” подається з подвоєнням другого приголосного (“стаття”), також “послати”, а не “післати”, “сльота”, а не “слота” тощо). Авторські скорочення розкрито у квадратних дужках.

ДОКУМЕНТИ

№ 1

Коломия 6/7 [19]25.

Дорогий Пане Професоре!

За Вашого щирого листа сердечно Вам дякую. Таке саме письмо дістав я від о. Стефановича зо Львова. Розваживши справу блище, пізнаю, що це “страхи на ляхи”, навмисне пущене, щоб мене налякати.

Тепер зверну Вашу увагу на послідний № “Епархіяльного Вістника” Стан[іславської] епархії. Там є заборона вживання живої мови в церкві. Аргументація не те, що дурна, але фарізейська. Хотів я на неї відповісти газетним артикулом, та бачу, що не зможу зробити цього основно. Але відповідь од Вас була б конче потрібна. “Вістник” є, певно, у о. Абрисовського і варто тую статтю прочитати.

Попала мені в руки книжка проф. Грушевського “З історії релігійної думки на Україні”. Читаю залюбки, та ще всього не прочитав. Дочитав до Петра Могили. Господи! Чого ж ми так молимося до того “єзуїта в православних ризах”, як його назвав П. Куліш? У нього булостільки патріотизму укр[аїнського], що кіт наплакав. Мені аж лячно стало, бо в моім “Олексію Корнієнку” я прославив його як великогопатріота і прихильника козацтва, що навіть підбадьорював Хмельницького до повстання і благословив йому на велике діло. Представив я його як антитезу до Сильвестра Косова, а тепер в праці Грушевського бачу, що вони обидва одним (польським) миром мазані, обидва “шляхціце з божей ласки”. Яка була б вийшла чепуха на світ божий і сором на мене. Треба дотичне місце переробити ґрунтовно і про Могилу не згадувати.

Що я ще цікавого у цій книжці знайшов, то проєкт протестантів на з’єднання їхньої реформованої церкви з церквою православною. Цікаве воно для мене тим, що якраз тепер колотого з’єднання людезаходяться. О. Федів, якого пізнали у мене минулого року, вносить до ординаріату до церкви в Станиславові, що виступає з Католицької церкви і переходить до церкви евангелицької В Коломії має стати евангелицька українська церква, котра задержує наш обряд зреформований після [...] евангелицьких, службубожу, утрєню і вечірню, образи, ризи і посудину богослужбну Він працює над злаженням такого служебника, в котрому замість молитви, служби і святе письмо нового завіту і псалтир.

При тій церкві має бути заснована бурса і варстати гуцульських виробів. Гроші на це мають прийти з Америки.

Та це поки що прошу задержати в секреті, бо я лише чув таке. Коли б я знав, яких собі книжок бажаєте, то передав би через кого. Прошу написати.

Поздоровляю Вас, Дорогі Панство,

щиро Ваш

Андрій Чайковський.

Автограф. Квадратною дужкою олівцем відзначено рукою І. Огієнка початок третього абзацу.

№ 2

К[оломия] 29/7 [19]25.

Дорогий Пане Професоре!

Зараз по 1/8 вибираюсь відвідати Вас в Москалівці. Прошу мені написати, які Вам книжки привезти. Маю надію, що привезу Вам теж і “На уходах” обидві частини, що вже видрукувалося. У нас в хаті велія радість і веселіє, бо нарешті вернув мій наймолодший син з Праги, котрого ми не бачили від марта 1919.

Чи в Косові є яка торгівля, де би можна дати книжки в Ко(...)? Я би кілька привіз. Дожидаючи від Вас любої картинки, поздоровляю В[исоко] П[оважане] Панство всім добрим.

Ваш А. Чайковський.

Автограф. Лист написаний на звороті польської поштової картки. Адреса: “Високоповажаний Добродій І. Ohienko, profesor, Moskałowka p. Kosów”. Поруч зліва дописано рукою митрополита Ларіона: “відп[овів] 31/VII”. Його ж рукою олівцем відзначено квадратними дужками перший абзац.

№ 3

Коломия 15/8 [19]25.

Дорогий Пане Професоре!

З Коломії відходять такі поїзди до Львова:

5.38 (поспіш[ний]), 6.07 (звичайний), 11.17 (звич[айний]), 13.37 (носа), 16.13, 23.41 (звич[айний]).

Приходять до Львова

9.25, 12.10, 17.00, 17.30, 21.30, 5.45.

У нас від двох днів сльота. Я мав сьогодні їхати до Самбора, та вчитав в газеті, що там епідемія черевного тифу. Небезпечно, тому й не їду, аж на другий тиждень до Сокаля до сина.

Тож так перейшли ферії непомітно, бо у Сокалі нічого мені робити, як по кількох днях вертатися. На кожний випадок 28/8 вже мушу бути вдома.

Поздоровляю сердечно В[исоко]п[оважане] Панство.

Ваш Андрій Чайковський.

Прошу дуже при повороті не забути про нас, як знатиму день повороту вийду на площу, де стають самоходи.

Автограф. Лист написаний на звороті польської поштової картки. Адреса: “Високодостойний Добродій І. Ohienko, profesor, Moskalówka p. Kossów”. Поруч зліва дописано рукою І. Огієнка: “Відповів 18/VIII”.

№ 4

Коломия 17/8 [19]25.

Дорогий Пане Професоре!

Будьласка, написати мені, кому послати треба у Київ моє оповідання “На уходах”, бо я цього не знаю. То я приготував би виписання на кожному примірнику дедікацію. А опісля треба б мені знати, як і через кого посилати?

До бібліотеки емігрантів передам через Вас, коли буде таскаві взяти. Хотів би теж послати землякам у Каліш, та не знаю кому

Аж мені жаль, що так змарнував ферії, та вже пропало, і годі було інакше зробити.

Поздоровляю сердечно В[исоко]п[оважане] Панство до милого побачення. Ваш А. Чайковський.

Чи книгар косівський тримає книжки?

Автограф. Лист написаний на звороті польської поштової картки. Адреса: “Високодо-стойний Добродій I. Ohienko, profesor. Moskalówka p. Kossów”. Поруч зліва дописано рукою I. Огієнка: “Відповів 25/VIII”. Його ж рукою олівцем відзначено квадратними дужками перший абзац.

№ 5

Коломия 3/9 [19]25.

Дорогий Пане Професоре!

Як воно недобре, що ми розминулися. Дня 29/8 мене ще не було вдома. Зате 30/8 я був в переїзді у Львові, вертаючи з Сокаля від сина. Якби я був знав, що Ви вже у Львові, був би непримінно зайшов до Вас на часок.

Отож я вже по феріях. Вакації мої скапарилися (?) зовсім. Я вдоволений, що поїхав до Сокаля. Хотів конче поїхати до Волод[имира] Волинського послухати укр[аїнські] богослуження, та через препогану сльоту не довелось. Лише одного разу купався в Бузі. Розкішна купіль, бо вода тепліша, та від західного вітру заслонює (?) беріг. Видів я старинний монастир Бернардинів в Сокалі (будований 1598 якимсь Остророгом). Та це для мене не так цікаве, як це, що на зовні є старинний малюнок, як Хмельницького здержує від облоги Сокаля Матір Божа в облаках з омофором в руці. Хмельницький як головна особа малюнку на першому місці на сивому коні. Малюнок, зроблений олійними фарбами, дуже виразний, лише місцями фарба відпадає від муру. Шкода би, щоб це пропало, а нікому не прийшло на думку, щоб цей малюнок одфотографувати

Я дуже цікавий на Ваші цінні уваги до П ч[астини] “На уходах”. Признаюся, що воно що до мови і правописі не вийшло так, як би я собі бажав, та біда у цьому, що, ніде правди діти, я не вмю вести коректи

Цими днями вийде від переплетника I ч[астина] “Олексія Корнієнка”.

“На уходах” пішлю нині-завтра на адресу Кривецького.

В моїй голові клюється думка написати ще 3 ч[астини] “На уходах”: розбиття єдності, упадок і руїна Тарасівки – нова оселя.

Це було б, на мою думку, поучаюче, що *concordia parvae res crescent, magnae dilabuntur*. Яка ваша думка про це?

Будучи у Львові, зайшов я до митр[ополита] Шептицького. Балакали більш 1,5 години про церковні наші справи. Він був дуже зле поінформований про протестанський рух в Галичині.

Будь ласка, взяти при нагоді 1 прим[ірник] “На уходах” для бібліотеки Тов[арист]ва емігрантів від д. Кривецького.

От трохи не забув. Рецензент мого “Сагайдачного” з У.П.Т. бажає, щоб я кілька перших уступів змінив. Каже, що замало акції, а забагато історичних

тогочасних рефлексії. Я знаю, що такий твір, як “Война і мир” Толстого має багато глав з рефлексіями, і це в поважнішій творі конечне. Цікавий на ці уваги рецензента і не знаю, коли мені їх пришлють. Я дуже не люблю перероблювати, бо це таке, як перероблювана одежа. Все ж думка двох голів, автор затрачує своє я. Як цей еляборат дістану, то враз з моєю відповіддю пішлю Вам до ласкавого перечитання. Здається, що вийде таке, що я “заверну бики”.

Остаюсь з високим побажанням для обоїх Панства, діток сердечно поздоровляю, а Вас, Дорогий Професоре, обнімаю по-дружньому

Ваш Андрій Чайковський.

Автограф. Цей лист із значними скороченнями був опублікований мітрополитом Іларіоном: Андрій Чайківський. Його листи до проф. Івана Огієнка // Наша культура – Вінніпег, 1952. – Серпень-вересень. – Ч. 10–11 (175–176). – С. 5–6.

№ 6

Коломия 11/9 [19]25.

Дорогий Пане Професоре!

Нарешті я діждався опінії рецензента У.П.Т. Хоч не знаєте змісту інкримінованої частини, то либонь та рецензія видається Вам дивною і трохи імпертінецькою. Пишуть так, як до кравця, що продав вшиту вже свитину, та бажають вже не поправи, а перекроєння і перероблення, і, мені здається, лише тому, що забагато прийшлося би платити авторського гонору. Та я ніколи на “обсталонок” не писав і не буду писати. Хотіли б викроїти таке, щоб я з слідуочими частинами не міг ніяк дати собі ради.

П[анові] рецензентові здаєть невірним це, що робив і як робив Елесеє Плетенецький. А це ж був найкращий наш культурник. З моєї відповіді і рецензії, котрі тут посилаю до Вашого відома, зможете видати осуд хто правий? Чи я можу пускатися на переробки в смаку рецензента після тої рецепти.

Цю рецензію, подібну до шкільної задачі, попідчеркуваної червоним олівцем, вважаю за обиду, не повинен навіть на неї відповідати, лише зажадати звороту рукопису та я відповідаю лише тому, щоб п[анові] рецензентові не здавалося, що так мене вдарив довбнею по лобі, що я втратив пам’ять і не знаю, що відповісти.

Будь ласка, Дорогий Пане Професоре, прочитати одне і друге і написати мені кілька слів.

А далі, чи можу я згодитися на це, щоб Гнатюк поправляв мені текст, мову і правоти? Це було б добре перед 25 роками.

Рецензію прошу ласкаво заховати у себе, а я при нагоді собі відберу

З щирим поздоровленням, для цілого Вашого Дому.

Вас обнімаю сердечно, відданий Вам

Андрій Чайковський.

Автограф. У лівому верхньому куці першого аркуша листа написано рукою І. Огієнка: “Відповідь 29/IX”, а олівцем його ж рукою відзначено (квадратними дужками) початок і кінець листа.

№ 7

Коломия 3/XI [19]25.

Високодостойний Пане Професоре,
Мій Дорогий Друзе!

“Укр[аїнське] Слово” пише про Ваш заслужений ювілей двадцятьлітньої наукової праці. Не знаю, коли буде це свято, та я вже сьогодні вважаю моїм вельми любим обов’язком одізнатись до Вас з цієї нагоди.

Лиш я не маю відповідних слів, щоб з’ясувати, висловити Вам мої сердечні дружні бажання. Коли Ви мене пізнали та повірили в мою щирість та дружбудо Вашої дорогої мені Особи, то і без великих слів повірите в те, що я Вам бажаю:

Щоб усі Ваші бажання здійснилися, щоб Були здорові, радіщів од своїх діток діждалися, та щоб чим швидше скінчилася Ваша скитальщина щасливим поворотом до Вашої блищої Батьківщини у Золотоверхий Київ над Дніпро Словутицю. Амінь!

Ваш щирий друг
Андрій Чайковський

Автограф.

№ 8

Коломия 4/XII [19]25.

Дорогий Пане Професоре!

Вибачте мені, що так давно до Вас, а особливе, що не відповідав на останнього Вашого листа. Не було в мене спокійної голови до писання прибратися. На останку було в хаті весілля моєї третьої доні (тої, що з Вами їхала перед двома роками, вертаючи з Дрогобича). Відтак заскочила мене каденція присяглих суддів і я важко працював цілий тиждень, висиджуючи в суді до 9 год[ини] вечора, а то й пізніше.

З У.П.Т. я вже розрізався, й манускрипт мені звернули. Ще раз намагалися переконатимене, що по їхньому треба би зробити, бо так вирішили аж три рецензенти, та я їм одписав, що дальша переписка зайва, та прохав звернути рукопис.

А з моїм “Корнієнком” такий клопіт, що не можу добути від накладника моїх авторських примірників, бо йому не хоче друкар віддати тому, що не заплатив, і я мусів внести проти накладникові судовий позов про зв’язання накладного договору. Це мені перший раз трафляеть, але інакше не можна було зробити. Я домагаюсь, що супроти розв’язаної умови цілий наклад має бути знищений.

Як знаєте, мене вибрали проти моєї волі управою укр[аїнського] Т[оварист]ва письменників і журналістів (...).

Я сиджу далеко від Львова і хиба можу бути мальованим головою, це я говорив, та годі було спекатися, бо на перших загальних зборах вийшли такі диссонанси, що і до тижня були б з вибором не дійшли до ладу. Тепер пишуть мені зі Львова, що Т[оварист]во нічого не може зробити, бо членів мало. Цього можна було відразу сподіватись, бо вписове і вкладка місячна така висока, що

українському письменникові не під силу. А далі пише мені М. Рудницький, що виділ вирішив улаштувати літературні вечорниці в честь письменників живучих, от них же первий єсьм аз!

Це було б щось в роді ювілею. Я того страшно боюсь і не хочу. Я тепер не маю жадного титулу до ювілею. Мій 30-літний ювілей минув 1919. – 35-літний в р[оці] 1924. А тепер хіба це, що мені 70 літ. Та в цьому немає жадної моєї заслуги, що довго живу, і багато таких 70-літних соколиків вештається по світі, а ніхто їм ювілеї не влаштовує. Ювілей для мене річ така несмачна, банальна. Скільки там конвенціональності, а так мало щирости.

Ювілеями у нашій рутенській Галилеї шанують до смішности.

Подумайте собі ювілейну епоху з цього. Що якогось там юриста вписали перед 40 роками на листу оборонців в справах карних. Мене вписали там одним роком раніше, бо в р[оці] 1884. А скільки я наборонився у різних процесах політичних, а скільки наговорився на різних вічах не раз в зимі і під голим небом, але я пхався там, де треба було зривати горло і груди даром, а розумні може працювали біля грошевих інституцій. Вони доборонилися до кам'яниць, а я до інтелігентно[го] пролетара. *Verba movent, pecunia manet!*

Тепер, коли б я згодився на ювілей, то люде посміються наді мною: от, мовляв, Т[оварист]во письменників і журналістів вигадало ювілей своєму першому голові.

Я рішучо відмовився і висказав маленьке бажання, щоб львівські земляки оставили мене в спокою і як найменше про мене говорили. Мені здається, що я добре зробив.

Не знаю, коли мені доведеться знову приїхати до Львова, а так кортіло б мене стрінутися з Вами, Дорогі Панство, та побалакати по щирости. Може, вдасться поїхати на польське Різдво до Яворова, тоді б і до Львова поступив.

Не знаю, що скажете, Дорогий Професоре, що Вам в секреті скажу, до чого я взявся тепер.

Складаю по німецьки кінематографічну фільму з моєї “Козацької помсти”. Коли “Тарас Бульба” має в Німеччині і Чехії таке поводження, то і я спробую. Воно різико, так коли б повезло, то з цього вийшла би [у] першу чергу для мене користь матеріальна, а відтак для України, бо така популяризація нашої історичної бувальщини корисніша, чим писана книжка. Я спровадив собі про це підручник німецький і познайомився з технікою та способом писання. Що Ви на це скажете, чи воно дуже безглузде?

Показується, що я досить добре володію німецькою мовою, а опісля виправить мені рукопис тут євангелицький пастор-німець.

Здоровлю Вас, Дорогі панство,

Всім добрим і стискаю по дружньому Вашу руку

Ваш Андрій Чайковський.

Автограф. У значно скороченому вигляді цей лист був видрукуваний митрополитом Іларіоном: Андрій Чайківський. Його листи до проф. Івана Огієнка // Наша культура – Вінніпеґ, 1952. – Серпень-вересень. – Ч. 10–11 (175–176). – С. 7–8.

№ 9

Коломия 1/1 [19]26.

Дорогий Пане Професоре!

Вже так давно не було від Вас ніякої вістки. Чи забули на мене старого, чи, може, погнівались. Одозвіться хоч словечком А поки що я пересилаю В[исоко]-п[оважаному] Панству наші щирі бажання, поздоровляємо з празником Різдва та нового Року.

Дай Боже, щоб він був кращий! Та ба! Ми все думаємо по людзьки та надіємося від кожного нового Року, як од нового прем'єра, ріжних благодатей, та по скінченні його володіння покажеться, що він такий самий скот, як й його попередник. Я вже і перестав надіятися чогось кращого.

А все ж воно, надія дуже гарна і дешевенька річ. Не треба від неї платити таки ні податі, і хоч часом можна повеселитися.

Бажаю В[исоко]п[оважаному] Панству кріпкого здоровля, та щоб Ваші замисли сповнилися.

Ваш щирий

Андрій Чайковський з усією ріднею.

Автограф.

№ 10

Коломия 14/1 [19]26

Дорогий Пане Професоре!

Я дуже зрадив, прочитавши вашого листа, зрадив тим, що його дістав, а вже справді скучно мені стало, що так давно нічого від Вас не було. Зрадив я теж, що вас пошанували із ювілеєм од земляків і номінацією на професора будь-що будь столичного університету. Вже досить наїлися гіркого емігрантського хліба важкою непоплатною працею. Настав вже кращий час зажити іншим життям та не паскудити собі в найконечніших потребах щоденного життя. Не припускаю, щоб міністерство стануло півперек ухвалі свого столичного університету тим більше, що Ваш католицький приятель Дженоківже задер ноги, а з новим становником зміняться Ваші життєві умови відповідно вашому станові професора університету. Тоді зможете більше працювати у своєму фаху, не турбуючись про хліб щоденний. Ваш побуту Варшаві причиниться теж до поправи відносин у нашій православній автокефальній церкві, та й попів наших слід би притримувати, щоб не розбіглися.

А вже, коли здійсняться Ваші задушевні бажання вернутися на Батьківщину і Ви вернетесь у золотoverхий Київ, то життя піде іншим руслом.

На мою думку, Варшави нічого лякатися. Зразу буде вас ніяково читати лекції по польськи (гадаю, що інакше не може бути), але прошу не забувати, що це лише етап до чогось кращого. Та я знову, виходячи з мого егоїстичного погляду жалуватиму, що сливе ми коли побачимось. Не завітайте у наші Карпати, у Коломию, а я, приїхавши до Львова, не зможу зайти до любого серцю мойому Друга,

проф. І. Огієнка. Мене також цього року у 70-річницю заіменували почесним членом нашого многозаслуженого Г[оварист]ва “Просвіта” – прислали мені гарну грамоту, якою я дуже втішився. Ювілею, яким хотіли мене вшанувати, я таки одрікся – просто випросився, щоб мені цієї прикраси не робили.

Я вже вкінчив мою фільму “Козацька помста”. Тепер вона у Миколи поправляється, а ще дали її прочитати добромунімцеві, тутешньому протестантському пасторові. Коли б мені повезло, то сфільмую цілого “Корнієнка”. Я гадаю, що в такій спосіб можна би найкраще спопуляризувати нашу бувальщину між німцями, не згадуючи вже про матеріальні користи.

У нас поширюється євангельський рух неабияк. А наші попи замість конкурувати з ними, воюють лапкою (?), та такими легендами, як про долари, то про мету англійщення укр[аїнського] народа. Ну, подумайте такого чародія, щоб з наших Гриців та Максимів зробити англичан!

Я не вірю в це, щоб євангельський рух обхопив увесь народ в Галичині, але що нашій славетній унії доходить 12 година, це певне. Коли б лише наша автокефалія у Польщі не була така придушена і добула свободу руху, та мала відповідних людей, то перехід пішов би гладко. Моя дружина хоч як прив’язана до церкви (вона ж попівна), то каже, що до автокефальної української церкви перейшла би дуже радо.

2) Я, бачучи, що уніяцький корабель має діри і зачинає потопати, вирішив собі нічого більше в його обороні не писати. Як самі попи на загал беручи, крім нарікань на долю церкви, нічого не роблять, то *quid mihi*: “Не тратьте, куме, сили, спускайтеся на дно”. Може, ще і я доживу почути “благословенне будь Царство”. А коли ні, то зйду зі світа з такою церквою, яку я викохав у своєму серцю.

За мого “Корнієнка” мушу аж процес судовий перевести, бо не можу інакше дійти до ладу з моїм накладником і друкарем.

Бажаю Вам усього найкращого на новій дорозі та прошу не забувати на Вашого щирого Андрія Чайковського

Добродійці та Вашим Діточкам

моє щире поздоровлення

А будь-ласка при нагоді розвідати у Товаристві ім. Шевченка, чи мої дарові примірники відійшли на Україну?

Автограф. Уривок з цього листа був видрукований митрополитом Іларіоном: Андрій Чайківський. Його листи до проф. Івана Огієнка // Наша культура – Вінніпег, 1952. – Серпень–вересень. – Ч. 10–11 (175–176). – С. 8–9.

№ 11

Коломия 15/3 1926.

Дорогий Пане Професоре, мій Друже!

З великою радістю прочитав Вашу листівку – наче б до мене рідний брат написав. Слава Богу, що Ваші буденні злидні покінчились. Я так нетерпеливо вижидав вістки від Вас, як справа покінчилась, та ось Богу дякувати добре, і Ви

не натрапили на ніякого Дженекого, щоб Вам станув півперек дороги. Не мило воно вчити чужих тай на чужій мові, та я надіюсь, що це лише етап до цього, що незадовго переїдете Варшаву на Київ, що подай Господи як найскорше.

Так воно складалося, що на 17/3 я мав їхати до Варшави на розправу перед Найв[ишим] судом, та, на жаль, плян розвіявся. Дай Боже, щоб Вам, Дорогий Друже, це все сповнилося, чого я Вам од щирого серця бажаю, а тоді були б найщасливішим чоловіком на світі.

Прийміть од мене і моєї дружини сердечні поздоровлення для всієї Вашої сім'ї. Ваш Андрій Чайковський.

Автограф.

№ 12

Коломия 27/3 [19]26.

Дорогий пане Професоре!

Дня 2/4 вибираюсь до Львова. Бажав би дуже відвідати Вас. Якби Вам не перешкодило бути вдома того дня, деє біля 11 або 3.

Здоровлю сердечно. До побачення!
Ваш Чайковс[ький].

Автограф, писаний на поштової картці. Адреса: "Високоповажаний І. Огієнко, професор університету Lwów, Chodorowskiego 15, profesor uniwersytetu I. Ohijenko".

№ 13

Коломия 9/4 [19]26

Дорогий Пане Професоре!

Я вже повернувся з моєї мандрівки і привіз до дому трохи нежиту, кашлю і болі зубів. Ще не можу як слід забратися до моєї буденної праці. Але пам'ятаю, що обіцяв Вам послати книжку: "Na sobog...", і ось її посилаю до перечитання. Мені вона дуже подобалася, бо ще такої польської католицької не читав.

Поздоровляю Вас щиро з усім Вашим Домом і Вас обіймаю, як мого щирого Друга – Ваш
Андрій Чайковський.

P. S. Прошу попросити Ваших юнаків, якщо мають які зайві значки поштові з Радянщини, щоб мені прислали. Я сам за тим не пропадаю. Але маю тут одного чоловіка, котрий за цим розбивається.

Автограф.

№ 14

Коломия 16/4 [19]26.

Дорогий Пане Професоре!

Під сю пору ходить між Косовим а Коломиєю одне авто. Коштує в один бік 10 зл[отих], відходить з Коломиї о 4 годині с полудня. Треба наперед замовити, бо місця мало, і міг би хто захопити.

Я це можу зробити, на коли знатиму день вашого приїзду. Найкраще було б, якби приїхали вечеро[м] попереднього дня, я би вийшов по Вас на станцію, у нас би гарненько переночували, ми б собі ще гарніше побалакали і т. д., а другої днини о 4 Ви би поїхали щасливо до Косова. З тої нагоди я радію зіло, що побачимося.

Стискаю Вашу руку. Вашому Шановному Домові моє дружне поздоровлення. Ваш.

Машинописний оригінал. Написано на звороті польської поштової картки. Дату виправлено з "...25" на "...26". У верхньому ліво мукуті написано рукою І. Огієнка: "Відповідь 19/IV 1926". Адреса: "Високодостойний Добродій Іван Огієнко, професор варшавського унів[ерситету] Lwów, Chodorowskiego 15". Першу частину адреси віддрукувано на машинці. Поштовий штампель: "Kołomyja. 17.IV. [19]26."

№ 15

Коломия 22/4 [19]26.

Дорогий Пане Професоре!

Я так дуже тішився, що Вас повітаю в своїй хаті та буду мати любую нагоду поговорити з Вами – і не довелося! Дуже жалую, та треба подождати до вакацій. Та коли переїздитиме Ваша Добродійка через Коломию, так, прошу дуже, повідомити нас про це, щоб ми тут в Коломії були Вашій В[исоко]достойній дружині помічними. Гадаю, що звідсіля було б краще поїхати хоч би й до Кутів диліжансом, який звідсіля курсує ціле літо. Я розвідаю про ціну і зроблю, що треба. Не знаю, чи дійшло до Вашої відомости, що в Печеніжинському повіті накоїли гр[еко]-католики проти евангеликам. Як вертали два еван[гелічні] пастори з Демянівки ад Молодятин, вийшла з церкви від сповіді пачка загорільців, намовлених братом місцевого пароха, і болючо їх побили. Поліція, яка була присутня (?), не кивнула пальцем. Побили коломийського пастора Вальдауера (дуже гарна і освічена німецька людина), другого пастора з Станислава німця Клей і коломийського евангелика Кліма Стефаніва. Тепер тягають з баламучених людей по криміналах. Далєбі, що шкандал, і мені аж соромно належати до такої церкви, де киями поширюють "правдиве" християнство. Яка шкода, що не можна повернути "св. інквізиції", а тоді б захмарилось небо від горючих кострів. Моя думка про евангелицький рух на Покутті така, що його ціль в першу чергу відірватися від клятого Риму, а отже, з'єднатися з автокефальною церквою.

Друга справа, про яку я хотів би почути Вашу думку, то виступи Кліма Поліщука в радянській пресі на Галичан. Я знав його, як побував в Коломії. Може, він загостро осудив галичан, але, може, у цьому є якась доза правди. Лише його дволичність мені не по нутру.

Поліщуківідав я при від'їзді "На уходах". Тепер пише він до свого накладника в Коломії (тут друкується його повість), що "На уходах" видадуть на Україні на державний кошт (Державне видавництво України в Харкові), але аж в слідуючому видавничому році (від осені 1926), бо цей рік вже заповнений. Чи маю я на це погодитися, чи вони заплатять що, чи так собі для чести видадуть, чи можна заходити мені в переписку з Поліщуком?

Будь ласка порадити мені.

Поки що бажаю від усього дому В[исоко]п[оважному] Панству веселих свят – Вас обнімаю сердечно

Ваш щирий Андрій Чайковсь[кий].

Автограф. Передостанній абзац від слів “Поліщуківідав...” відмічений олівцем рукою митрополита Іларіона. У значно скороченому вигляді цей лист був видрукуваний митрополитом Іларіоном: Андрій Чайківський. Його листи до проф. Івана Огієнка // Наша культура – Вінніпег, 1952. – Серпень–вересень. – Ч. 10–11 (175–176). – С. 9.

№ 16

Коломия 30/4 [19]26.

Христос воскрес!

Дорогі Панство!

Поздоровляю Вашу достойну сім'ю з великим праздником!

Дай Боже усього найкращого, сповнення Ваших бажань – Вони однакові з моїми, бо усі ми на одному возі їдемо, до одної мети прямуємо і ... в одну баюру заїхали.

Тепер у мене до Вас, Дорогий Професоре, велика просьба. На основі нашої останньої розмови на тему: чи ми, уніяти, католики, я написав статтю. Ви мені відкрили очі, і я переконався, що я не католик. Виходячи з того заложення, я стаю перед питанням, що мені робити, у котрий бік повернутися? Коли б я жив bliще якого православного осередка, я би одної хвили не надумувався, що мені робити. А так без церкви я не можу жити.

Отож прохаю Вас дуже, як фаховця, прочитайте мою статтю, чи я у дечому не перескочив фактично-історичного стану. Я ж дилетант, Ви чоловік науки. За Ваші уваги я не погніваюся, а навряд, буду Вам за них вдячний. Поробіть їх ласкаво на окремому листку, позначивши числами, що до чого відноситься.

Хочу послати статтю “Укр[аїнському] Голосові”. Коли б не прийняв, то зроблю инакше, бо хочу конечно, щоб моя думка пішла у світ. Наші уніяти, може, цього не знають, бо за довго вже наростала їм на очах гр[еко-]к[атолицька] полуда

Стискаю Вашу дружню руку – і прошу: при христосованні згадайте і мене, раба божого, Вашого щирого друга, так, як і я Вас згадувати буду

Ваш щирий
Андрій Чайковський.

Автограф. На початку першого аркуша листа рукою І. Огієнка написано: “Відповідь 5/VI 1926”.

№ 17

Коломия 1/6 [19]26.

Дорогий Пане професоре!

Вашого листа дістав. Не потреба, Дорогий Професоре, хвилюватися, бо то звичайна галицька поведенція: написати листа і погрозити судом Своєю дорогою,

що форма листа до Вас трохи брутальна, але Вам нічого і суду боятися, якщо у Вас є на це свідок, що при куплі не було мови про долари. Після закону мусило б це виразно умовлене. Домоявочної угоди закон не допускає, бо країною валютою був злотий, котрий тоді ще твердо стояв. Я приймаюся обов'язку третичного судді, хоч не радив би Вам, як досвідний юрист – в такий суд заходити. В такому суді закон не рішає, лише добра воля суддів, а які ці другі були б – Господь знає. Вони могли б руководитися таким поглядом, що спілка гуцульська через спадок злого у курсі понесла втрату. А тими двома суддями були б теж галичане, у котрих світогляд і психіка інша.

Якщо Ви не підписали договору на письмі, то справа мусить вестися у суді Вашого осідку, т[о] є в Варшаві.

Я зараз пишу листа до Д[окто]ра Гондяка, та я сомніваюся, чи він мене послухає, коли, хоч був з Вами знайомий і бував у Вашій хаті, не завагався написати такого невмістного листа. Та я поспробую, а про його відповідь зараз Вам напишу.

Бажаю всього найкращого і сердечно поздоровляю.

Ваш щирий Андрій Чайковський.

Автограф. На початку першого аркуша листа рукою І. Огієнка написано: “Відповідь 5/VI”.

№ 18

Коломия 3/6 [19]26.

Дорогий Пане Професоре!

Та чи в гаразді сме заїхали? Чи дужі сме та здорові?

От так питаю Вас по гуцульськи, бо таки рад би знати, як Вам проживається на нашій рідній Гуцульщині? Я мушу ще яких два місяці сидіти тут, поки зможу вибратися у світ погуляти на волі. Вчора мав я гості в хаті. Зайшли до мене двоє американців: др. Біч і др. Геррон (? – Ю. М.), обидва професори теології протестантської в Америці. В церкві першого був Вільзон старшим братом. Були з ними Кузіві Крат, а я запросив ще четверо наших інтелігентів. Я з'ясував їм положення унії від її шахрайського заведення до нинішнього часу. Говорили через товмача, і їх це дуже зацікавило. Тепер наступають по собі три великі конгреси світові зреформованих церков, на котрих вони обіцяли церковну нашу справу порушити. Це було б не зле, коли б таке сталося. Але вони зажадали, щоб їм все те написати. Мені поручено сю роботу, а тоді видрукують брошурку по українськи і англійськи в Америці і розкинуть поміж християнський мир. Мені здається, що така брошурка була б дуже побажана, хоч праця з нею буде чимала.

Тих американців притягли сюди методисти і пресвітеріяне, і вони мали конференції з нашими людьми у Львові і Станиславові, а може і в Перемишлі. На цих конференціях прийшли вони до такого висновку, що для українців треба в дечому поступитися, а особливе треба задержати обряд український і богослужіння, а навіть виборного єпископа. Не знаю, як воно вийде, але така зреформована церква була б дуже подібна до автокефальної, а при сприятливих обставинах могла б відразу стати справжньою українською автокефальною церквою.

Але поки що прирадили, щоб українці зголошували у влади виступлення з уніяцької церкви і приступлення до євангельської гельвецько-аугсбурзького віросповідання, котре має в Польщі право горожанства. Це ісповідання дозволяє правити богослужіння в якій небудь мові, отже, і в українській. До тепер методисти називалися “українська євангелицька церква”, а що така церква в Польщі не є легалізована, то староства заборонили скрізь одправляти публичні богослужіння.

Мені дуже хотілось би поговорити з Вами на цю тему, та тепер годі.

Посилаю Вам обіцяну вудкуна рибу могого “собственноручного” плетення і бажаю, щоб кожного разу витягали з води таку рибу, що лиш вудкавидержить. Звертаю Вашу увагу, пане професоре, що поки підете на рибу, подбайте о дозвіл від того, хто виорендував право риболовлі, щоб відтак не було Вам неприємностей.

Як би я і моя дружина були невимовно раді з цього, що ми з Панством стрінулися на часок в Коломиї

Поздоровляємо Вас, Дорогі Панство, всім добрим.

Ваш Чайковський.

Автограф. На початку першого аркуша листа рукою І. Огієнка написано: “Відповідь 6/VI”.

№ 19

Коломия 24/8 [19]26.

Дорогий Пане Професоре!

Я йно що вернувся з моєї мандрівки по нашій Галилеї. Від Поділля по Самбір одвідував знайомих і свояків, трохи відпочив, бо відірвався від буденщини, заспокоїв надірвані нерви і знову поліз у буденщину – злобу дня. Я все мав надію, що побачуся з Дорогим Панством в Москалівці, та воно не так склалося, не приїхали. Мені здається, що ні Варшава, ні її околиця не заступить гір, а що не тільки світа, що в Москалівці, то можна буловибрати іншу місцевість у нашій Верховині, н[а]пр[иклад,] у горах Скільських. Та Ваша постанова: остати під Варшавою була така несподівана, що вже не було часу піддати Вам такий план, як Зелеманка, Гребеніву Скільщині або околиця Перегінська в Болехівськїм повіті. Ну, пропало, а мені лиш того шкода, бо Господь знає, коли ми побачимось. До Варшави їхати мені немає інтересу.

Мої зв'язки з Україною стають щораз реальніші, та все ще виключаю свої деякі твори, котрі видала видавничка кооператива “Гук” і заплатила по 100 карб[ованців] від надрукованого аркуша, а що справді йому заплатили, це я провіряв. Та ж платіть од белетристики по 80–100 кар[бованців], себто по 40–50 дол[ярів]. От я вліз одразу на матеріяльний бік, але це для мене квестія життя, бо з адвокатури далі-далі – при жидівській конкуренції неможливо буде вижити.

На подані мені К. Поліщуком адреси послав я до “Червоного шляху” в Харкові і до “Глобуса” у Києві по одній новелі, які повинні би їм підходити. Поліщук пише мені, що Стефаник став тепер на Україні в моді. Я послав моє на

спробу. Може, справді повезе. Переробив я ще й “На уходах”. Перші дві частини, які вже вийшли, піділляв трохи спеціальним соком, а третю скомпонував вже цілком на комуністичних основах. Бажали собі, щоб з I частини викинути попа, а заступити його мандрівним учителем б Іа Скворода або спудеєм. Цього не можна було зробити, бо перед Могиллянською академією либонь ні Сквородів, ні спудеїв ще не було, а так втягати в оповідання те, що було соткуліт пізніше, вийшло б смішно. Отож, коли попа не можна було викинути, ні по їхньому евентуальному бажанні поставити того попа в од’ємному світлі (...) того попа дуже пожиточною людиною, бо він з роду ковалів і називається Коваленко. За те у III ч[астині] вбгав іншого попа, що прийшов до Тарасівки по смерті Коваленка та вже зробив з нього такого урода, що певно більшовикам подобається. Та наприкінці вияснилося, що він зовсім не був попом, лише в попа перекинувся, обікравши протоієрея в Каневі, підкупив в Тарасівці раду. Коли то Тарас побував в неволі і таким побутом став в Тарасівці попувати.

Писав мені теж Поліщук, що мої повісті “шляхоцькі” можуть бути видані, лише б підчеркнути соціальний момент. Та як це зробити? Ті повісті то, на мою думку, етнографічно-історичні картини. Таких персонажів, як в “Олюнці” і “Миколинцях” (?) вже немає, як я про це переконався лічно, заїхавши по 50 роках те саме місце. Усе перемінилося, пропало. Врешті мені дуже незручно і осоружно тягти оповідання за чуприну під якусь тенденцію. “На уходах” піде насамперед до рецензії, може бути, що рецензент будестарий Єфремів. Навчений львівським досвідом таких “прихильних” мені рецензентів, як В. Дорошенко, я боюся усяких рецензентів і маю такі почувати, як перед іспитом бувало.

Для мене найкраща рецензія читачів. Якби я Вам показав, Дорогий Пане Професоре, ті листи, які до мене пишуть школярі, то справді для мене розкіш і насолода. А що львівські критики хотіли б у мені бачити модерного письменника і тому я їм не подобаюся, це мене ні холодить, ні гріє. Хто знає, чи люде знову не завернуться до старого писання, коли нарешті перестануть лазити по “щаблях” і “бути чесним з собою”.

Дуже був я Вам вдячний, коли б були ласкаві написати мені свою думку про це все.

Довідався я від тут[ешніх] евангеликів сумну вістку, котра мене затривожила, що на Україні переслідування та утиски нашої автокефальної укр[аїнської] церкви, що старенького нашого Митрополита Липківського арештовано. Чи це правда? Більшевицьке хамство та й годі.

Наприкінці прошу вибачити, що так довго я не писав. Але в дорозі я такий розсіяний, що поважного листа я не в силі написати. Рад би я знати, як В[исоко]-п[оважному] Панству живеться тепер, чи здорові?

Вашій Добродійній сім’ї моє поздоровлення і поклін.

Ваш Андрій Чайковський.

Автограф. У верхньому лівому куті першого аркуша листа написано рукою І. Огієнка: “Відповів 18/IX”. Один абзац з даного листа був видрукований митрополитом Іларіоном Андрій Чайківський. Його листи до проф. Івана Огієнка // Наша культура – Вінніпег, 1952. – Серпень–вересень. – Ч. 10–11 (175–176). – С. 9.

Дорогий Пане Професоре!

Сьогодні прийшов Ваш любий лист, за котрим мені ставало банно, та лиш тим пояснював собі проволоку, що Ви були на селі, а я адресував останнього листа до Варшави.

Аж у липні, як мене вже не було дома, написав Д[окто]р Г[ондяк] до мене листа з виправдуванням, що він не вважав свого упоминаючого листа за обидливий і не знає, чи Ви обидились. Я на це йому нічого не відписував, бо не було що, а я собі погадав, що такий суб'єктивний його погляд залежить од грубости шкіри.

Та я гадаю, що не варто про це думати тай згадувати, а це Вам кажу, що не варто заходити собі в мирові суди – хай би рішав суд державний, розуміється варшавський, котрий серед таких даних, що про доляри не було мови, мусів би вийти у Вашу користь. Не варто про це говорити.

Я вже Вам писав, як то я сих ферій мандрував по Галилеї, та це мені ніраз не вийшло на добре. Десь в дорозі я застудив міхор, а від того пішла уся халепа. Гадав, що якось минеться, то й до лікаря не ходив. А тим часом у мене виходило щораз менше мочу. Понасідало того в крові, і так мене схопило, що вже гадав, що буде мені амінь. Та якось ескулапи відратували, і я вже від 9/9 на гострій дієті: ні кави, ні чаю, нічого квасного – молоко та кашочка, аж обридло. До того ще курення обмежено до 5 папіросок в днину, а це вже страшно. Коли б олімпійськи боги знали були курення папіросок, то Зевес був би найтяжче покарав Тантала, не даючи йому ні одної папіроски. До того заливають мене двічі на день *patrium iudati* – це має бути проти склерози. Мені вже значно полегчало (у нас кажуть: полівило), і я вчора і передучера мав розправу перед судомприсягли[х]. Якось не дуже змучився, говорячи. Не можна мені теж довго сидіти вечорами, о 10 треба вже йти в стебло.

Почуваю, що в голові мені прояснюється, а то було таке, що ходив мов в тумані. Може, ще що з мене буде та певне вже ненадовго.

От у цім місяці має початися друк “Панича”. А тут мушу сам кінчати “Корнієнка”, бо ніколи світу божого не побачить. Наші накладники то справжні “разбойники”, обдерли б того бідного автора зо шкіри, та ще хвалились би, що зробили йому велике добродійство.

Я зажадав од книгарні Шевченка 1400 зл[отих] за два томи “Корнієнка” і то ратами, та й того їм забагато. Тому-то рішився “завернути бики”.

Не маю нічого з України. Послав туди дві новелі. Про одну відповів мені двотижневик “Глобус”, що для нього задовга і передав її місячникові “Життя і революція”. Ані від тої редакції, ані від “Червоних шляхів”, кудипослав другу новелю, не маю відповіді. А далі послав до Держ[авного] Вид[авництва] України – три частини “На уходах”. Трохи позмінював, та не дуже. Попа не викинув, ані не поставив його в поганому світлі, лише навпаки, представив його як солідного громадянина і робітника (коваля). За те ввів я на його місце іншого попа, поганого

чоловіка, такого поганого, що большевик скакатиме з радости, та наприкінці показується, що це не був піп, лише піддячий, котрий обікрав в Каневі протоєрея, вкрав ризи церковні і перевернувся в попа.

Не знаю, чи з цього будутьдоволені, та я інакше вже не можу.

Микола перенесений до Рогатина на директорагімназії. Там сталася велика буча, директорові зробило У.П.Т. дисциплінарку і перенесло його до Яворова. Він збунтовався, а хтось з його прихильників написав до Миколи аноніма, щоб не важився показуватися в Рогатині. Микола послав той лист У.П.Т., пішли дальші розсліди, і скінчилось на усуненні Крушельницького з служби У.П.Т.

Микола переходить до Рогатина. Позиція краща – 400 школярів, гарне помешкання (6 кімнат), гімназія удержується сама без допомоги централі.

Я дуже цікавий на Вашу найновішу працю. Хай мені пришлють, а я гроші вишлю.

Поза цим, що тут написав, нічого нового. На дворі погано і дужепохолодніло. Моя дружина держиться якось. Вчора перейшли ми 42 річницю нашого вінчання. До золотого весілля нам би ще 8 років пожити, та це якось видається нам за далеко. Коли б там можна перевалізувати на доляри, то вийшло би коротше.

“Український Голос” не хоче поки помістити моєї статті “Чи ми справжні католики”. Не диво, це ж тепер орган гр[афа] Шептицького, то боїться втратит[и] ласку – “скачи, враже, як пан каже”.

Та коли б хоч де не запропастили рукопису. А чи наша “Бесіда” не помістила б?

Поздоровляю сердечно Обоїх Дорогих Панства враз Вашими Діточками.

Щирий Вам

Андрій Чайковський.

Автограф. Два абзаци з даного листа буловидрукуваномитрополитомІларіоном Андрій Чайківський. Його листи до проф. Івана Огієнка // Наша культура – Вінніпег 1952. – Серпень–вересень. – Ч. 10–11 (175–176). – С. 9.

№ 21

Коломия, дня 3/1 1927.

Дорогий Пане Професоре!

Вашим любим листом я дуже втішився, бо вже давно-давно не дістав од Вас нічого та не знав, як В[исоко]п[оважному] Панству живеться в Польщі.

Зачну від того, що я моє писання мусів поки що завісити на кілочку. На мою голову взяв я два обов'язки, котрі не дають мені про щось краще подумати. Вже другий раз вибрали мене головою у заряді каси хорих. Мусів я того прийнятися, бо Коломийська каса хорих є одинокою в Польщі, де головує гайдамака. Усе проче в руках Р.Р.С., то їх домена. А там зосталося велике занедбання, і треба було, бо цього вимагала моя амбіція, все привести до ладу. Відтак всилували мене прийняти головство в Коломийськїм Кружку “Р[ідної] Ш[коли]”. Також дає це багато роботи. Наш кружок удержує жіночий семінар учительський, та жіночу гімназію, та ще шкільку народню. За-

йшло таке, що обидва директори відразу відійшли, бо один на другого ворував. Що у нас тепер діється, то волосся на голові стає. Повилазили із нор лихі духи радикальні та большевицькі, котрі хочуть усе надбане зруйнувати. Ганьблять усіх, а самі нічого не роблять. Певно знаєте з газет, що діялося у Львові на зборах делегатів “Р[ідної] Ш[коли]” і “Просвіти”, та це не дається письмом з’ясувати, а ті, що там їздили, розказують горендальні річі. Просто: хамство і хуліганство. Дивна річ, що большевізм мусить зачинати від руїни. Я Вам вже писав свого часу, що післав на Україну одну книжку (“На уходах”), три частини до ДВУ, і кілька новель. Пише мені К. Поліщук, що “Червоний шлях” друкує вже одну новелю “Краща смерть, як неволя” – а Д[ержавне] В[идавництво] У[країни] моєї книжки в сім році не надрукує, бо вже репертуар заповнений, і радить послати це “Рухові”. Треба будетак зробити, цебто відібрати і передати “Рухові”. В Тернополі друкується “Панич”, вже надрукували 13 аркуш[ів]. Коли буде готове (повинно в тім місяці скінчитися), то зараз пришлю Вам. Цікавий я, як це прийме критика? Коли б роздобув трохи гроша, видав би “Корнієнка”, бо з видавцями не можу дійти до ладу. То така хуліганія, що хотіли б автора здерти зі шкури. Книгарні “Р[ідної] Ш[коли]” видалось задорого, коли я зажадав по 700 за частину історичної повісти. Хотів би я видати, та нема за що, бо в канцелярії вітер свище і не можу вдержати конкуренції з молодшими. І це вже мене так прибиває, що не можу до нічого путнього забрат[и]ся, щоб ще дещо написати.

А здоровля? От так собі з дня на день. Вже давно пішло мені з Петрового дня і сімдесятки вже не заверне.

Читали Ви “Мазепу” Б. Лепкого? Гарно написано, та історична повість в такій одежі не до лиця. Багато міркування та поезії, а замало фактів. Лепкий симпатичний мені письменник, ніжний та чутливий, але його історична повість чутлива дуже. Впрочім... Мазепа надто виідеалізований і, правду кажу, мені несимпатичний... Панство та панство, золотота розкоші, а це так виглядає, як екзотична теплярночна цвітка серед степового цвіту. Серед сірої нужди загалу орієнтальна розкіш і багатство. Така людина не могла здобути симпатії серед козацтва. Другий такий гетьман, то Розумовський, бодай не згадувати. Доробився гетьманства проституцією, та не вмів його затвердити, був гетьманом для себе, не для України.

Та ось я зайшов не в ту вулицю... Микола живе тепер в Рогатині як директор укр[аїнської] прив[атної] гімназії. Добре б жилося, коли б не боротьба з хуліганством.

Я вижидаю того моменту, коли у нас атмосфера прочиститься, коли громадянство опам’ятається і прочистить хуліганство. Воно так в природі діється, що зразу тишина і тихо, а потім буря з вітром, а опісля погода і людям легше дихати. Вірю, що й у нас таке буде.

Бажаю В[исоко]п[оважному] Панству веселих свят, поздоровляю з празником та бажаю щасливо[го] нового року. Дай нам Боже усім кращої долі діждатися та у вольній великій Україні вмирати. Обнімаю Вас сердечно – щирий Вам Андрій Чайковський.

Вашій достойній сім'ї братерське поздоровлення, а вже малу Лесю вицілуйте від мене окремо.

Автограф, писаний на бланку, у верхньому куті якого надруковано типографським способом "Адвокат Др. Андрій Чайковський в Коломиї". Надруковані також слова "Коломия дня... 192..." Абзаци 2–4 відзначені олівцем квадратними дужками рукою І. Огієнка. Вони, тобто більша частина листа, були видрукувані митрополитом Іларіоном Андрій Чайківський. Його листи до проф. Івана Огієнка // Наша культура – Вінніпег, 1952. – Серпень–вересень. – Ч. 10–11 (175–176). – С. 9–11.

№ 22

Коломия, дня 28. III. 1927

Дорогий Пане Професоре!

Вже так давно дістав Вашого любого листа, та не міг ще спромогтись відписати Вам, аж мені соромно. Поза буденною працею на хліб насущний так швидко біжить час, що й не стямлюся, коли по неділі знов субота наспіє. Та ще я розпочав тепер весняне лікування моєї склерози, і лікар поручив мені як найменше трудитися умово та як найменше писати, а більше ходити по свіжому повітрі, придержувати строгу дієту і вживати приписаних ліків. А вже так було мене пригнітило, що відхотілося жити. Треба якось латати здоровля, мов старий дах новими гонтами. Отож я роблю лише те, що мушу, а на мої писання поки що поклав хрестика, аж поки не підправлюся. А це писання, то хіба треба за псячий обов'язок уважати, бо воно наніщо не здалося, як лиш мишам на снідання. Не раз приходить мені думка в голову щоб усі рукописи попалити, був би з цього кращий пожиток, ніж має лежати в шуфляді. Ви, Дорогий Професоре, певно помітили, що видавці, на загал беручи, першокласні визискувачі, глитаї, що письменника обдерли би зі шкури. Недармо назвав їх Жиромский wud(i)awsam-и. Пишуть до мене любенькі листи, що є потреба такої а такої книжки, а коли візьмеш їх запросини серйозно і зайдеш з ними в переговори, тоді ставлять такі безсоромні бажання, що й плюнуть гидко. Це йому задовге, це не так написати, це задорого, а він думав щось дешевенького добути і т. і. От я либонь не обійдуся без судового процесу з видавцем "Панича", бо не хоче платити. "Корнієнко" загачений, Бог знає, на як довго. А з В[еликою] Україною годі договоритися. Послав кілька новель. Писав Поліщук, що одну новелю "Краща смерть..." помістило видавництво "Життя і Революція", що вже була прихильна критика в "Культурному побуті", чи як воно називається, що мені прийде з цього 200 карб. Післав ще у Харків до журналу "Червоний Шлях" теж одне оповідання "Хто винен". Нічого не знаю, що з ним сталося. Пишу та пишу, прошу, щоб відповіли, ніхто нічирк. Послав до Д[ержавного] В[идавництва] У[країни] у Харків рукопис машиновий, 3 часті "На уходах". Поліщук писав зразу, що воно прийшло, лиш не було зрецензоване, а опісля написав, що воно не прийшло зовсім. Я зареклямував, та вже по 6 місяцях, значиться, що пошта не заплатить за втрату нічого. Тепер вже й Поліщук замовк, і на поручене письмо не відзиваються. Що воно таке, що тамошні люде не вважають за акт кортуазії товариської на письма відповідати. "Краща смерть..." мало бути поміщене в книжці за листопад і грудень в "Житті і Революції" в Києві. От, Дорогий Професоре, чи Ви не були б ласкаві

у якого знайомого в Харкові про це поспитати. Дуже гарно подякував би, бо не маю там, крім Поліщука, нікого. Може, Поліщук мене так лиш піддурив.

А що біля Вас чувати? Здоровенькі? Цікаво мені знати, чи відновите умову і на дальший час? Не доведи Господи до дальшої скитальщини. Це ж руїна була б для Вас. Чи не загостите літому у наші Карпати? То була для мене велика радість, коли б спромога з В[исоко]п[оважним] Панством побачитися. Як діточки? Ваші юнаки певно вже повиростали. А що ж Олеся, чи згадує деколи старого дідуся з Коломиї? Хай Вам ростуть на втіху та на хосен України. Ет! Зачинаю розніжнюватися, пишуци на такі теми, тому й кінчу, бажаючи Вам усього найкращого, поздоровляю сердечно всю Вашу сім'ю, а Вас, Дорогий професоре, обнімаю кріпко та щиро цілую.

Андрій Чайковський.

Автограф, писаний на типографському бланку, у лівому верхньому куті якого видрукувано: "Адвокат Др. Андрій Чайковський в Коломиї", також видрукувано у правому куті слова "Коломия дня... 192..." Перший абзац від слів "поза буденною працею" відзначено олівцем (взято в квадратні дужки) рукою І. Огієнка. Значна частина цього листа була видрукувана митрополитом Іларіоном: Андрій Чайківський. Його листи до проф. Івана Огієнка // Наша культура – Вінніпег, 1952. – Серпень–вересень. – Ч. 10–11 (175–176). – С. 11–12.

№ 23

Лист А. Чайковського
до товариства "Просвіта" у Львові.
Коломия 5/5.27.

До високоповажаного Виділу Тов[ари]ства "ПРОСВІТА" у Львові.

Хочу переповісти Вам одну історію, та не знаю, як зачинати.

Найкраще так:

Во время оно...

А це время було при кінці 1923 року, бо маю Ваш лист, датований 24 січня 1924, котрий згадує про це, що моє оповідання п. 3. "Не було виходу" з часів парцеляційної горячки було вже рецензоване і комісія вирішила його друкувати – і то з весною 1924.

Я ждав терпиливо. Часом пригадувався ласкавій пам'яті і тоді діставав потішаючу відповідь, що як лиш минуть фінансові труднощі і як надрукується те, що попередно вирішено надрукувати, то і моє оповідання прийде на чергу.

Я чекав терпиливо, хоч весна 1924 р. давно минула.

В грудні 1925. заіменували мене Загальні збори Т[овари]ства почесним членом. Гадаю собі, що коли новоженці з нагоди свого вінчання роздають ріжні подарунки на добродійні цілі, то й мені випадає так зробити з нагоди мого відзначення. Та в мене грошей дасть Бог. Гадаю собі: коли б так од "Просвіти" дістав авторський гонорар за моє оповідання, то б пожертвував і на добродійні цілі.

Пригадуюсь знову.

Дістаю відповідь, що можу дістати від "Просвіти" зачет на мій гонорар.

Благодать.

І мою інтенцію задоволить, і готівки не видав, котру треба було десь роздобути.

Пишу подяку і кажу, кому скільки післати: 1) “Просвіті” 50 зл. 2) інвалідам 25 зл. 3) Т[оварист]ву педагогічному 25 зл. 4) сирітському захистові 25 зл. 5) дістаю ілюстровані “Гайдамаки” за 28 зл. – разом 153 зл.

А оповідання таки не виходить.

Жду знову цілий рік.

Пригадуюся знову вже цього року і дістаю вже реальнішу відповідь. Як маю іншого видавця, то “Просвіта” зречеться свого права власності.

Тепер вже гадаю собі таке: моє оповідання не побачить ніколи божого світу від “Просвіти”, а упевнив мене у цьому факт, що мене випередило видання такої старенької річи, як Гребінчин “Чайковський”.

Стараюся відгадати думки В[исоко] Поважаного Виділу. Мені так здається, що виділ міркував собі: автор не буде такий, щоб, не звернувши зачету, жадав звороту рукопису. На те звернення треба грошей, а про гроші важко тепер такому пролетареві, що живе з дня на день із того, що заробить з адвокатури, – ото жхай собі рукопис ще полежить, поки його магазинові миші не погризуть.

Що до першого, то справді думка була добра і влучна, бо мені і на думку не прийшло би, щоб я ставився на закона і “Просвіта” через мене понесла втрату. Але що до другої думки, то воно таки не так.

Я вчора післав переказом 153 зл. як зворот побраної залічки на гонорар за моє оповідання.

Якщо мою працю випередив “Чайковський”, то, очевидно, знатоки літератури – рецензенти, котрі вже мені не раз підставили ногу в справі моїх видань у Львові, і тепер вирішили, що моє оповідання до друку не надається.

Та я і тим разом не бентежуся лихими рецензіями львівських критиків. Я вдоволяюся тим, що мої твори читає “провінція”, та “туполоба” некультурна “назадницька” провінція, що дістаю листи від молодіз подяками і запитами, що я гадаю з черги видати, так від одиниць, як і від цілих гуртків, як пластів і т. и. Коли б я бентежився критикою львівських учених, я б давно попалив усі мої писанини. Та тої “доброзичливости” львівських критиків, котрих імена я знаю, такий лиш пожиток, що я вирішив собі нічого у Львові не друкувати, а обмежити себе на “туполобу безкритичну провінцію”, і цього для мене досить.

Бо прошу мені показати-но за Шевченком та Франком – котра книжка розійшлася у четвертому виданні, так, як моє оповідання “За сестрою”?

Буде з мене!

А тепер, коли я звернув взятий зачет, то В[исоко] Поважаний Виділ зверне мені манускрипт, правда?

При цій нагоді прохаю повідомити редакційний комітет календаря Просвіти, що не можу вволити його бажанню і прислати що-небудь до календаря, бо це вже була б завелика жертва і покора пхатися з своєю літературою туди, де мене так діймаючо зігнорували.

З високим поважанням.

Машинописна копія. Цього листа майже повністю було видрукувано митрополитом Іларіоном: Андрій Чайківський. Його листи до проф. Івана Огієнка // Наша культура – Вінніпег, 1952. – Серпень–вересень. – Ч. 10–11 (175–176). – С. 13–16.

№ 24

Коломия 5/5 [19]27.

Як мені важко живеться, що Вас у Львові або десь ближче немає, що не маю з ким щиро по дружньому порадитися. А клопотів у мене з тою літературою стільки, що вистало б на дві голови або й більше.

Дав видати “Панича” такому крутієві, що вже мусів внести судовий позов, бо книжку видав, а платити не хоче того, до чого зобов’язався. З одним накладником, з тим, що видав “Корнієнка”, мусів теж процесуватися і ро[з]в’язати умову видавничу судовим присудом. Тепер стою ні в сих ні в тих, бо треба видавати всі три частини разом.

А й “Просвіта” не краще поступає. Ось посилаю до Вашого відома купон листа, який мусів “Просвіті” написати, а з нього знатимете, про що річ йде.

З України не допроситися відповіді. Знаю, що одну річ надрукували, вже й рецензію читав, а мені хоч би книжку прислали. Коли розпитаю якого адвоката у Києві, так в суд подам. Може, й більшовики які суди мають. Таж то прямо карманні жуліки. Це справді комуністи: що твоє, то й моє, а від могого тобі зась! Справді приходить мені на думку попалити усе, що написав, та заборонити людям називати себе письменником українським, а то вважатиму це за обиду, так, як коли б мене хто назвав суфраганом.

Якщо Ви дістаєте “Діло”, то й читали критику Мих[айла] Рудницького на “ПАНИЧА”. Вона така пітийська, що не розбереш, чи він ганить, чи признає?

Чомунічого про себе не пишете, Дорогий Професоре? Так би радо прочитав, як Вам живеться та живеться, чи справа з університетом поладна[на], чи остаете на місці, як Ваша Достойна Родина, здорові? Ваші юнаки вже геть повиростали на дужих легінів. А що мала Леся? Далі-далі треба і про ручники подумати. Як би радів, коли б змога Вас усіх здорових побачити. Та воно так далеко.

Таки прошу Вас дуже знайдіть хвилинку вільного часу та напишіть.

А поки що цілую Вас сердечно, а Вашій Достойній Сім’ї моє щире поздоровлення пересилаю.

Ваш Чайковський.

P. S. Спасибі Вам за прислані книжки, дуже Вам дякую. Моє оповідання “Козацька помста” сконфіскувала львівська прокуратура, а мене навіть про це не повідомили.

Машинописний оригінал, особисто підписаний автором. Рукою Чайковського дописано також постскриптом У верхньому лівому куті листа написано рукою І. Огієнка: “Відповів 24/V 1927”. Частина цього листа була надрукована митрополитом Іларіоном Андрій Чайківський. Його листи до проф. Івана Огієнка // Наша культура – Вінніпег, 1952. – Серпень-вересень. – Ч. 10–11 (175–176). – С. 12–13.

№ 25

Коломия 27/5 [19]27.

Дорогий Пане Професоре!

Вашого листа дістав нині і зараз на нього відписую, щоб не попасти в опізнання. З того листу моє почування уже погане на цю безличну людзьку

злобу. Я теж не раз в такому бував. Приходить до хати “приятель”, розпливається в сердечностях, витягне усе, що йому треба на капітал, а опісля погано зрадить. Це безумовнопоганій злодій. Бо не лиш той злодій, що краде движимі річи, але ще гірший злодій той, що викрадає і відтак вальорізує чужі задушевні тайни.

Цікаво знати, як та бестія на двох ногах називається?

І це мало би бути правдою, що Ваша умова на слідуєчий рік не буде продовжена! І Ви знову будете скитатися між “гостинними” галичанами?

А може, за той час дещо переміниться у нас на краще? Я чував дещо про майбутні плани, та не знаю, скільки на тому правди. Говорять, що таки буде самостійна Україна. Та я вже стільки пережив розчаровань, що вже не хочеться мені вірити, щоб коли-небудь було нам краще, а в кожному випадку, щоб ми цього дожили.

Тепер поїхав Д[окто]р К[ирило] Студинський до Київа на правописну нараду. Я прохав його, щоб і мої справи полагодив. Не хотять мені нічого заплати[ти] за те, що вже надрукували, перечать, що не дістали того, що я послав, і я стою безрадний, і не маю нікого там, хто б за мною постояв. На Кліма Поліщука нема що покладатись, бо він також не відписує нічого. Дуже чекаю на Студинського, котрий обіцяв мені, що про мою справу поговорить, де треба.

Мій рішучий лист до “Просвіти” такі щось поміг, бо манускрипту не віддали, а навпаки, обіцяли, що незадовго буде друкуватися.

У Вашій справі за килими нема чого журитися. Я на ваші услуги дуже радо, лише, на мою думку цього не було треба, бо коли про валюту долярову при купні не було мови, то він в суді справи не виграє. Друга річ, що вони мусили б Вас позивати у Варшаві. Тому то вони так з легким серцем згодилися на громадянський суд. Я в засаді громадянським судам не вірю і лише раз дав себе на таке заманити і зле на тім вийшов. А як старий адвокат маю досвід, як горожанські суди (в прочім безапеляційні) вирішать справи. Державний суд має над собою контролю так висших властей, як і писаного закона, а горожанський суд нічим не потребує себе в’язати і вирішує після свого “відзімісе”. Тому я би на такий суд не напірав, а відписав їм рішучо, що як Ви не зобов’язали себе платити після курсу долярів, то й не будете платити. Пишу не тому, щоб я не хотів заступати Вас на тому суді як Ваш речник, бо я того не відмовлявся і рад буду Вам служити, а лиш тому, що для Вас користніший суд державний, якщо Ви про доляри нічого не говорили і речинця заплати додержали і заплатили в злотих.

На кождий случай я питаюся Д[окто]ра Турянського, чи має яке поручення від спілки щодо горожанського суду (мирового).

У нас нічого нового, хіба що велика праця коло виборів. Я, на своє щастя, випросився від цієї сезонної праці, бо це було б над мої сили. Маю на голові чимало праці з рідною школою, бо мене вибрали головою місцевого кружка У.П.Т., маю і касу хорих, теж голування, то буде з мене. Мою партію я вже відспівав, не бажаю собі ніяких почесний ні ювілеїв, тільки щоб мені дали спокій. Славити Бога, що маю ще на стільки сили, щоб заробити на хліб насущний.

А знаєте, до чого я тепер узявся? Тільки не смійтеся з мене, бо я це роблю в найідейнішій думці. Я переробив одне моє історичне оповідання “Козацька

помста” на фільму і посилаю її на Україну. Там їде тепер один тутешній земляк Блавацький до театру “Березіля” як актор. Дуже ідейна людина. Він хоче перейти на фільмового актора і обіцяв мені передати там мій манускрипт і припилювати, щоб його хто не вкрав. Воно вимагає багато праці, є і різико, але без різика нічого не добудеш

В прочім у нас немає нічого цікавого, бо про ті незгоди, вічну лайку одних на других про боротьбу між радою а ділом вже й обридло писати.

Що воно тепер з православною церквою твориться? Митр[ополит] Дионизій показує таки виразно свої московські різки. Може, коли Україна зможе їх обтяти.

Знаєте, яку цікаву сентенцію сказав мені недавно один сваток зі села. “Чим більше нас тиснуть, тим краще для нас, бо не привикнемо до ярма”.

І це правда. Я дуже боявся, щоб наш народ не привик до тої ідеології до якої хотять нас тепер призвичаїти. Вже на ідеології австрійській ми дуже зле вийшли, що вірили в татунця цісаря, того нашого великого ворога, задовго ми співали “Боже буди покровитель цісарю і його краям”.

Чим душе пружину натискати, тим більшу відпорність вона виявляє і колись може таки натискаючому вибити зуби.

От би і все. Обнімаю Вас сердечно, Дорогий Пане Професоре, а Вашій Достойній сім’ї передаю моє щире поздоровлення

Ваш Андрій Чайковський.

П. С. Як подобається це, що до Харкова на правописну конференцію визвали також і Стефаника? Він мистець в снятинському діялєкті, а цього ще замало. В прочім я по алькоголику нічого доброго не надіюся.

Машинописний оригінал, власноручно підписаний автором. Три абзаци від слів “А може”, а також абзац від слів “А знаєте” взяті олівцем у квадратні дужки рукою І. Огієнка. У значно скороченому вигляді цей лист був видрукуваний митрополитом Іларіоном: Андрій Чайківський. Його листи до проф. Івана Огієнка // Наша культура – Вінніпег, 1952. – Жовтень. – Ч. 12 (177). – С. 9.

№ 26

Коломия, дня 3/Х 1927.

Дорогий Пане Професоре!

Велике Вам спасибі за Ваші щирі слова співчуття у нашому великому горю. Я так і міркував собі, що послана вам оповістка про смерть невіджалованої нашої Олі не застала Вас вдома. Так, Дорогий Друже, це та сама чорноброва молода вчителька дрогобицької жіночої семінарії, що їхала з братом Миколою до Коломиї тоді, як Ви були ласкаві мою домівку відвідати.

Приїхала і цього року враз з чоловіком на вакації 3/7. Розказував опісля зять, що сердешна дуже спішилася чим швидше до нас приїхати і дуже собі цього бажала. Приїхавши, казала мамі, що лиш на дві неділі приїхала, бо має пильну роботу і додержала слова, бо 17/7 вже лежала між свічками. 16/7 ще сиділа з нами при чаю, відтак одвідала старшу сестру, була весела. Вночі розпочалася її мука, а 17/7 о 1 год. в полуднев мерла на дорозі до шпиталю до операції. День перед тим од’їхав зять до Дрогобича, попрощались, а коли я його завів за телеграфічно, то застав її на столі.

То така страшна печальна несподівана трагедія, що ще нині, пишучи цього листа, не можу здержати сліз.

А причина була така: була вагітна в 7 місяці. З матиці виходила токсина, із того запалення нирок, попухли ноги. Лікар на підставі фалшивої аналізи мочу не пізнався в недузі, занедбалося не з нашої вини. Треба було негайно усунути плід. У нас показалася лікарська поміч спізненою.

Дорогий Професоре, коли б у мене не було сильної віри в Бога, я б цього удару не пережив. Нехай буде Його свята воля! Страшно болоче батькові ховати дитину.

З України нічого не можу діждатися. Надрукували дещо, але платити не хочуть. Казав мені проф. Студинський, що на Україну їздив, що Д[ержавне] В[идавництво] У[країни] відкинуло моє оповідання “На уходах”, тому що у ньому забагато Бога і молитви. Та годі, я вже з Богом, а вони хай з чортом, побачимо, хто краще на тім вийде. Та коли б хоч рукопис звернули! Куди!

В Коломиї зачав друкувати цілого “Сагайдачного”, вийде 5 частин, коли не більше. Кінчу, дійшовши до облоги Москви 1618. Ще Цецора, Хотин і смерть. Матеріал вже зібрав.

Цікаво, як поладнали вашу справу з університетом?

Поздоровляю Вас, Дорогі Панство – а Вас, Дорогий Друже, щиро обнімаю. Уцілуйте від мене Ваших діток, особливо Олесю, від коломийського дідуся.

Ваш щирий
Андрій Чайковський.

Автограф, писаний на типографському бланку з заголовком “Адвокат Др. Андрій Чайковський в Коломиї”. Видрукувані також слова: “Коломия дня... 192...” Угорі написано рукою І. Огієнка: “Відповів 17.Х. 1927”. Абзац від слів “З України” відзначено олівцем квадратними дужками теж його рукою. У значно скороченому вигляді цей лист був видрукуваний митрополитом Іларіоном: Андрій Чайківський. Його листи до проф. Івана Огієнка // Наша культура – Вінніпег, 1952. – Жовтень – Ч. 12 (177). – С. 9–10.

№ 27

Коломия, дня 10/XI 1927.

Дорогий Пане Професоре!

Щиро Вам дякую за прислані мені цінні Ваші праці. Одну з них я вже ранше прочитав в “Духовному сіячі” – історію прочитаю, коли буде оправлена, бо так дуже розтрясється.

До вашого відома подаю, що я “пускаюся” сам на видавництво моїх творів. Переконався, що видавці забагато на мені заробляють. Дають мені 22% бруто, а книгарям дають 25%, коли не більше. Я зложив собі невеличкий капіталік і починаю видавництво з малого, а то видаю на початок “Три казки діда Охріма” для дітей з малюнками. Коли повезе, то вже ці гроші лише на видавництво вживати буду. З видавцями приходиться вести судові процеси за гонорар авторський. А вже з видавцями львівськими не можна дійти до ладу. То справдешні wуd(i)awcy, як їх називає Жиромські.

Тепер ще видала Коломийська накладня “Ока” – 5 видання “За сестрою” і І ч[астину] “Сагайдачного” “Побратими” і видаватиме далі “До слави” 2 частини та “Гетьман” теж 2 частини. Вийде історична повість “Сагайдачний” на п’ять частин.

Тепер працюю над п’ятою частиною, довів оповідання до походу Сагайдачного на Москву. Маю великі труднощі з географією Московщини, бо не маю мапи. Боюся, щоб не завести козацького війська в яку сліпу вулицю без виходу. Тому звертаюся до Вас, Дорогий Професоре, з проханням, чи не були б ласкаві добути для мене мапу Московщини та прислати мені, а я зараз одішлю гроші, скільки буде коштувати. Без цього не рушуся з місця.

А в хаті у мене, як і у людей. Недавно був похорон моєї дорогої фільзовки, а 15/ХІ вінчання наймолодшої Наталки. Горе з весіллям переплітається і чергується *usque ad supremam diem vitae*.

Багато у мене роботи тепер. Поза канцелярною роботою вимагають у мене люде багато. Пиши до того, то знову пиши до цього, а моя така вдача, що не можу розривати моїх думок. Не годен. Стаю як норовиста коняка, та не знаючи, що за перше братися, не можу нічого зробити. А як у Вашій сім’ї, Дорогий Професоре? Юнаки певно вже великі підросли, – а Олеся? Незадовго треба буде й рушники лагодити. Як почувається Ваша Достойна Дружина – як здоровля? Напишіть, будь ласка, про все, бо Вас усіх люблю як моїх рідних.

Моя фільма вже дісталася до фільмового директоріату у Києві – не знаю, чи буде з цього борошна пасха.

Вітаю Вас щиро та сердечно поздоровляю всіх Ваших.

Ваш Андрій Чайковський

Автограф, писаний на типографському бланку з заголовком “Адвокат Др. Андрій Чайковський в Коломиї”. Видрукувані також слова: “Коломия дня... 192...” Передостанній абзац відзначено олівцем рукою І. Огієнка. У значно скороченому вигляді цей лист був видрукуваний митрополитом Іларіоном: Андрій Чайківський. Його листи до проф. Івана Огієнка // Наша культура – Вінніпег, 1952. – Жовтень – Ч. 12 (177). – С. 10.

№ 28

[1927, грудень або 1928, початок січня]

Високоповажаний Дорогий Пане Професоре!

Я все таки придержуюсь нашого старого календаря, і ми святкуємо по старому стилю. Отож тим великим святом вітаю Вас, Дорогі Панство, радісним словом:

Христос родився!

Дай Вам Боже всього найкращого, потіхи з діточок і того всего, чого собі кожний українець щирий від серця бажає: щоб краща доля, свобода соборної України народилась!

Нас остало в хаті лише троє. Ми, дід і баба, та наймолодший син. Наймолодша дочка Наталка віддалась за машинового інженера Івана Трача та поїхала до Данцігу і там живе з чоловіком, поки він не зробить останнього іспиту інженерського.

Я пустився на видавництво власним коштом. Зачав од казок для дітей за зложений капіталик, прибутки буду дописувати і за це візьмусь до дальшого видання чогось більше. З видавцями не можу вийти на лад.

Чи Вам доручено “Побратими” П вид[ання]? Коли ні, то будьтеласкаві мені про це написати, бо не можливо, щоб у Вас, мій Дорогий Друже, не було моєї книжки. Може, книжка пропала на пошті, бо я не рекомандував.

В Коломиї зачне свою роботу видавництво “Ряст” малими книжечками на історичні теми. Я подав вже три історичні розвідки: 1) “Сагайдачний” 2) “Про Хотинськувійну” 3) “Про царя Дмитра Самозванця”. Це останнє має для нашої історії значіння, бо через вербунки Польщею козацтва до Московської війни козацтво зростало в силу, бо багато звербованих на Москву йшло на Запороже. – Багато студій поробив я до дальших частин “Сагайдачного”. Усього буделибонь шість частин.

Дістав “Елпіс” II і III. Першої не маю. Прочитав усе від дошки до дошки. Сумно мені лиш, що у цім виданні московщина має першенство перед нами, хоч нас є в Польщі більше, як москвинів. Чому воно так? Статті дуже для мене цікаві, але мушу сказати явно, що вони були б кращі, коли б написані по українськи. Коли б я й не знав, хто це писав, то таки зараз пізнаю, що не писали їх поляки, лиш українці. Пізнати це по стилю і багатьох таких щирих наших українцях.

Будь ласка написати мені, коли перестала виходити “Наша Бесіда”, бо я втратив евіденцію і маю за рік 1927 лише три числа.

Я тепер нездужав, і запроторили мене на 10 днів під перину. В тім часі прочитав я всі статті так духовно, як і нашої бесіди. І таки нічого більше не читав, вистало мені цієї лектури на 10 днів. Давненько вже не дістав од Вас жодної вістки, як Вам живеться, чи здорові, як поладнали Ваші університетські справи? Чи все іще провізорія.

Православний консистору Варшаві змосковщений, як бачу. Видно, що йому більше залежить на московщині, як на православ'ю. Це дуже нам шкодить, бо коли б Митрополит поступав так, як написав в благословенні до Вашої служби Божої, то хто зна, чи тепер в часі явного розрізу між мирянами а уніяцькими єпископами у нас в Галилеї не поширилось би православ'я замість евангелізма. А так то люде бояться: “що нам з того прийде, як нам Діонісій пришле кацапа на пароха?” Якщо дістає “Український Голос” з Перемишля, то знаєте, як погано Рим поступає собі з уніятами. В одному з останніх чисел була долучена супліка до папи. Вона мені дуже не подобалася своїм вірно-підданчим тоном і маркуванням католицизму аж до обридженя. А відповідь конгрегації de propaganda fide, то вже така безлична. Та годі! Собаку, що лиже ноги, звичайно копається. Я написав до одного кавалера ордена “pro pontifice et ecclesia”, що я, будучи на його місці, відіслав би Римові цю бляшку. Йому моя думка подобалась, та не знає, як її умотивувати.

Обнімаю вас дуже сердечно, а Вашій Добродійці мій поклін, юнаків поздоровляю, а Олесю таки сердечно цілую.

Ваш щирий Андрій Чайковський.

Автограф, писаний на типографському бланку з заголовком “Адвокат Др. Андрій Чайковський в Коломиї”. У верхньому лівому кутку написано рукою І. Огієнка: “Відповів 7.І.1928”. Три абзаци від слів “Я пустився” відзначені олівцем квадратними дужками його ж рукою. У значно скороченому вигляді цей лист був видрукуваний митрополитом Іларіоном Андрієм Чайківським. Його листи до проф. Івана Огієнка // Наша культура – Вінніпег, 1952. – Жовтень – Ч. 12 (177). – С. 10–11.

КОМЕНТАРІ

№ 1

“*о. Стефановича зо Львова*”. О. Олександр Стефанович (1847–1933) – громадсько-політичний і церковний діяч, один з засновників Педагогічного товариства (“Рідна школа”).

“*артикулом*” – тобто статтею.

“*книжка проф. Грушевського «З історії релігійної думки на Україні»*”. Ця праця вперше вийшла друком у Відні у 1925 р.

“*Петра Могили*”. Св. Петро Могила (1596–1647), видатний український церковний та культурний діяч, богослов, київський митрополит у 1633–1647 рр. А. Чайковський тут некритично сприймає надто різку оцінку діяльності св. Петра Могили, дану йому М. Грушевським. Це ж стосується і трактування М. Грушевським постаті митрополита Сильвестра Косова.

“*Сильвестра Косова*”. Сильвестр Косів, київський митрополит у 1647–1657 рр., сподвижник св. Петра Могили, видатний український церковний і культурний діяч.

“*варстати*” – майстерні.

№ 2

“*Москалівці*”. Москалівка нині є передмістям Косова.

“*На уходах*”. Історична повість “На уходах” була написана й видана у 1921 р.

“*наймолодший син з Праги*”. Йдеться про Андрія Чайковського молодшого.

№ 3

“*носа*” – вночі (пол.).

“*ферії*” – канікули, відпочинок.

“*самоходи*” – автомобілі.

№ 4

“*дедікацію*” – присвяту.

№ 5

“*якимсь Остророгом*”. Тут очевидно, згаданий Ян Остророг (помер у 1622 р.), підचाший коронний у 1588–1600 рр., познанський каштелян (1600–1609) і познанський воєвода (1610–1621).

“*омофором*” – покровом.

“*на адресу Кривецького*”. Іван Кривецький (1883–1940), український історик, директор бібліотеки НТШ у Львові (1905–1914, 1921–1937).

“*concordia parvae res crescent, magnae dilabuntur*”: “Згода малі речі збільшує, а незгода великі руйнує” (латин.).

“*еляборат*” – трактат, праця.

№ 6

“імпертінецькою” – нахабною, хамською

“обсталунок” – замовлення. Тут слово вжито в сенсі “на догоду читачам”.

“Елесеї Плетенецький”. Єлесеї Плетенецький (1550–1624) – видатний український церковний і культурний діяч, архімандрит Києво-Печерської лаври (1599–1624), засновник лаврської друкарні (1615).

“Гнатюк”. Володимир Гнатюк (1871–1926) – український етнограф, співредактор “Літературно-наукового вісника” (1898–1906 рр. та на початку 20-х років ХХ ст.), директор Української видавничої спілки.

№ 8

“весілля моєї третьої доні (тої, що з Вами їхала перед двома роками, вертаючи з Дрогобича)”. Йдеться про Володимиру Станімір (Чайковську), дружину Осипа Станіміра.

“М. Рудницький”. Михайло Рудницький (1889–1975), український літературознавець і письменник, у 1922–1925 рр. був професором таємного Українського університету у Львові.

“конвенціональності” – тобто умовного (з пол.)

“у нашій рутенській Галилеї”. А. Чайковський нерідко вживав цю гру слів, порівнюючи Галичину з Галилеєю Святої землі.

“*Verba movent, pecunia manet!*”. “Слова минають, а гроші залишаються” (латин.)

“різико” – від пол. “*ryziko*” – ризик.

№ 10

“*quid mihi*” – що мені (латин.)

№ 13

“значки поштові” – поштові марки.

№ 15

“*ad*” – до (латин.).

“Клима Поліщука”. Клим Поліщук (1891–1937), український поет і письменник, драматург. У 1935 р. був репресований (засланий на Соловки).

№ 16

“Українському Голосові”. “Український Голос” – тижневик, який виходив у Перемишлі (1919–1932), у 1920–1929 рр. стояв на платформі гетьманського руху

№ 18

“Вільзон”. Йдеться про Вудро Вільсона, президента США у 1912–1922 рр.

“Крат”. Павло Крат (1882–1952) – український громадсько-політичний і церковний діяч. За участь у революційній діяльності переслідувався владою Російської та Австро-Угорської імперій, емігрував до Канади в 1907 р. Перейшов з православ’я до евангелізму. У 1924–1936 рр. перебував у Західній Україні, де заснував Євангельську реформовану церкву.

№ 19

“квестія” – проблема, питання.

“*Стефаник*”. Василь Стефаник (1871–1936) – класик української літератури

“*евентуальному*” – можливому, імовірному.

“*Сфремів*”. Сергій Єфремов (1876–1937), видатний український громадсько-політичний і науковий діяч, літературознавець, автор “Історії українського письменства” (4-е вид.: 1924). Репресований радянською владою (справа т. зв. СВУ).

“*В. Дорошенко*”. Володимир Дорошенко (1879–1963) – український громадсько-політичний діяч, літературознавець і бібліограф. У 1908–1944 рр. жив у Львові, тривалий час працював у бібліотеці НТШ. На початку 20-х років ХХ ст. разом з В. Гнатюком був співредактором “Літературно-наукового вісника” (гол. редактор – Д. Донцов).

“*Митрополита Липківського*”. Василь Липківський (1864–1937) – видатний український церковний діяч, перший митрополит УАПЦ (1921–1927). Кілька разів арештовувався та ув’язнювався НКВД, врешті був розстріляний.

№ 20

“*natrium iodati*” – йодистий натрій (*латин.*).

“*ратами*” – у розстрочку

“*перевалілізувати*” – переоцінити (від *пол.* walog – цінність)

“*P. P. S.*” – Польська соціалістична партія.

№ 21

“*горендальні річи*” – жахливі речі.

“*«Мазепу» Б. Лепкого*”. Богдан Лепкий (1872–1941) – український письменник, літературознавець, громадський діяч. Його історична повість “Мазепа” складалася з трьох частин, написаних у 1926–1929 рр.

“*Розумовський*”. Кирило Розумовський (1728–1803) – гетьман України у 1750–1764 рр., молодший брат Олексія Розумовського – фаворита імператриці Єлизавети, що панувала у 1741–1761 рр.

№ 22

“*Жиромський*”. Стефан Жеромський – класик польської літератури

“*wyd(i)awca*” – Гра слів. У польській мові “wydawca” означає “видавець”, а “wyd(i)awca” – “вичавлювач”.

“*поручене письмо*” – рекомендований лист.

“*кортазія*” – ввічливість (*з пол.*).

“*Ваші юнаки певно вже повиростали. А що ж Олеся*”. Йдеться про синів І. Огієнка (Анатолія та Юрія) та його дочку Олександру

№ 23

“*Гребінчин «Чайковський»*”. Євген Гребінка (1812–1848) – відомий український письменник. Його історичний роман “Чайковський” був написаний у 1843 р.

№ 24

“*суфраганом*”. Суфраган – єпископ без єпархії (у католицькій церкві); вікарний єпископ

“вальорізує” – від пол. “wolor” – цінність, вартість – перетворює на капітал, використовує з корисливою метою.

№ 25

“Студинський”. Кирило Студинський (1868–1941), український громадський діяч, літературознавець

“відзімісе” від “widzi mi się” (пол.) – “мені здається”, “на мій погляд”.

“земляк Блавацький”. Володимир Блавацький (Трач) (1900–1953), український театральний діяч, у 1927–1928 рр. – актор харківського театру “Березіль”. Доводився родичем А. Чайковському будучи братом його зятя – Івана Трача.

“Митр[ополит] Дионізій”. Діонісій (Валединський) (1876–1948), митрополит Варшавський, предстоятель Польської Автокефальної Православної Церкви у 1923–1947 рр.

№ 26

“смерть невіджалованої нашої Олі”. Йдеться про доньку А. Чайковського – Олену (в заміжжі – Бемко).

№ 27

“usque ad supremam diem vitae”. “І так до останнього дня життя” (латин.).

№ 28

“Елліс”. Під такою назвою виходив у 1926–1934 рр. неперіодичний журнал Православного Богословського відділу Варшавського університету

“евіденцію” – облік, рахунок

“провізорія” – тимчасовий стан

“конгрегації de propaganda fide”. Конгрегація пропаганди віри Ватикану

“pro pontifice et ecclesia”. “За Папу і Церкву” (латин.).